שברים, אלא ששם כוונתו לפשוטה ולא לשברים, וי"ל שלא רק שאין כאן כוונה אלא יש כאן כוונה הפוכה, ולכן י"ל שאין להחשיב תקיעות אלו כשברים. ועיין תוס' רבנו יונה (סופ"ק דברכות), ואתוון דאורייתא (כלל כ"ג).

ובחידושינו לשבת רצינו לתלות את מחלוקת רמב"ם ורש"י בחקירה מהו איסור הוצאה ברה"ר, האם הוא על ההעברה או על העקירה וההנחה. שלרש"י העיקר הן העקירה וההנחה ולכן נתכוין לזרוק ח' וזרק ד' פטור, כי עיקר הנחתו לא היתה במלאכת מחשבת. והרמב"ם סובר שהעיקר הוא ההעברה וא"כ דמי ממש לשם משמעון, כי א"א להעביר ח' בלי ד'. וא"כ י"ל שלדעת הרמב"ם זורק דינו ככותב שם משמעון, וא"כ י"ל דה"ה בנתקל בפשוטה כיון שהעיקר הוא הקול הפשוט ואילו תחילת הקול וסיומו אינם עיקר, אלא תנאים לחיוב בלבד, ויתכן שאפילו תנאים אינם וא"א לעשותו בלא חלקיו ודמי ממש לנתכוין לזרוק ח' וזרק ד'. ואם שם נחשב לנתקל ה"ה בתרועה ולא קלקל את כל הסדר. (ועיין ס' "זכור זאת ליעקב" לזכרו של ר' יעקב כהן ז"ל, מאמרו של הרב יהודה חזני ז"ל.)

ובספר דעת תורה למהרש"ם (סי' תק"צ ס"ח) כתב שאם רצה לעשות ט' כוחות א"כ לא התכוין לצאת בג' כוחות, ואם נתקל וחזר שנית לא צריך לחזור ולתקוע פשוטה לפניה, כי לא התכוין לצאת בתרועה הראשונה ולא חל עליה שם תרועה כי מצוות צריכות כוונה. אך ביום השני שהוא רק מדרבנן, ובדרבנן מצוות אינן צריכות כונה יצא ידי חובת תרועה בג' כוחות ולכן צריך לחזור לתחילת הסדר. נמצא שיו"ט שני חמור יותר מיו"ט ראשון.

ובהגהה שם בשם ספר הדרת קודש כותב שדינו כמתכוין במפורש לא לצאת בג' כוחות אלא רק בט', וא"כ יש כאן כונה הפוכה שלא לצאת ולכן גם ביו"ט השני אינה נחשבת לתרועה ולא צריך לחזור לתחילת הסדר.

אך לפי מה שהוכחנו משבת ומשבועות כוונה לט' כוחות כוללת גם כוונה לג' כוחות אע"פ שלא היתה כוונתו לצאת בג' כוחות אלא בט' כוחות, אך היתה לו כוונה לאותם ג' כוחות בהיותם חלק מט' כוחות. ולרש"י שיוצא בג' כוחות, אע"פ שכונתו לט' אין בכלל אלא מה שבפרט וגם ג' כוחות בכלל כונתו וכנ"ל. ויש לחוש שתקע שתי תרועות וקלקל את כל הסדר.

למעשה נראה שמי שנתקל בתרועה ותקע ג' טורמיטין יש לדמותו לכתב שם משמעון שחייב, וה"ה לענין תקיעות, כוונתו היתה לתקוע תרועה ותקע, ולמ"ד שדי בג' תרועות אם יחזור ויתקע עוד ט' תרועות יש כאן שתי תרועות והן פסולות. אך מי שנתקל בפשוטה ויצאו לו ג' שברים אין כאן כוונה לשברים כלל אלא לתקיעה ואינו חוזר.

סימן עט

כפרות בזמן הזה

ראשי פרקים

שאלה

א. המנהג ויסודותיו

ב. הדרך לקיום המנהג היום

שאלה*

מי שנוהג כמנהגי מרן המחבר המתנגד למנהג הכפרות, אך בביתו נהגו מנהג כפרות, האם חייב לנהוג כמנהג בני ביתו או לא? ושאלתו היא,

* תשרי תשמ"ב

שבתנאי היום א"א לנהוג את מנהג הכפרות, לשחוט את התרנגול בערב יום כיפור ולהכינו לאכילה עוד באותו יום.

א. המנהג ויסודותיו

בסי' תר"ה ס"א פסק מרן המחבר שיש למנוע את מנהג הכפרות, ובב"י שם כתב בשם הרמב"ן שהמנהג אסור משום דרכי האמורי וכן פסק הרשב"א. אך הרמ"א כתב דהגאונים נהגו כן והוא מנהג ותיקין. וכ"ה בתשובות הגאונים עיין מרדכי ריש יומא, וראו"ש. ועיין רש"י בשבת (פ"א ב' ד"ה פרפיסא) בענין חותלות התמרים שהיו משליכין לנהר בערב ר"ה (וכנראה הוא שילוב של מנהג הכפרות עם מנהג התשליך, וצ"ע). וראיתי שיש מביאים רמז למנהג עוד מימי הגמרא בכתובות (ה' א') שלא חיישינן לשחיטת בן עוף בשבת כשחל יוכ"פ ביום ב'. משמע שהיה מנהג לשחוט תרנגולים בערב יום כיפור.

וא"כ רוב הפוסקים, הגאונים והאחרונים המליצו בעד המנהג ורק הרמב"ן והרשב"א שללוהו. והראיה, שאפילו הנוהגים כמנהג מרן המחבר, ברובם לא קיבלו את דעתו בענין הכפרות והמנהג התפשט בקרב רוב רובן של עדות המזרח. וא"כ הוא מנהג שפשט בכלל ישראל ומנהג כזה תורה הוא.

ומה שחששו הרמב"ן והרשב"א לדרכי האמורי, כוונתם כנראה לכמה חששות:

א. להידור אחרי תרנגול לבן, עיין ע"ז (דף י"ד ע"א ד"ה תרנגול לבן) למי אסור למכור לו תרנגול לבן.

ב. לאיסור ניחוש, כמבואר במרדכי (ריש יומא) שהשואל מגדיר את מנהג הכפרות כניחוש. ר"ל שהאדם המתכפר בתרנגול עלול לחשוב באמת שהעונש שהוא חייב בו עובר אוטומטית לתמורתו, דהיינו לתרנגול, ההולך למיתה, והמתכפר עצמו יכנס לחיים טובים, בלי תשובה ובלי חרטה ווידוי.

ועל שני חששות אלו י"ל שהם בטלו בימינו. ראשית, אין הקרבת תרנגולים לע"ז מצויה בינינו, ויהודי המהדר אחר תרנגול לבן אינו חשוד חלילה על ע"ז. וכמו"כ אין יהודי משכיל בימינו החשוד על כך שיחשוב חלילה שהתרנגול אכן מכפר מאליו, בגלל עצם סיבובו מעל הראש, ללא תשובה וללא מע"ט. וא"כ פגו כל החששות ואפי' הרמב"ן יודה שיש מקום לנהוג כיום מנהג כפרות (אם כי לאחרונה אנו עדים לגל חדש של היתפסות לאמונות תפלות שכאילו מעשה סגולי בא במקום תשובה ומעשים טובים, רח"ל מהאי דעתא).

ועיין לשונו של הרמב"ן בפירושו לויקרא (א' ט') בטעם הקרבנות שהן כנגד המחשבה, הדיבור והמעשה של האדם החוטא. שמן הראוי היה למות על חטאיו, אך ה' ריחם עליו ואמר לו להקריב קרבן - נפש תחת נפש, כדי שבהקרבת הקרבן יחשוב בלבו מה היה צריך לקרות לו לולא חסד ה' עליו. ונמצא שגם הרמב"ן מודה שרעיון הכפרה, שהקרבת הקרבן גורמת לאדם לפשפש במעשיו ולחזור בתשובה שלמה, אין בו חשש של ניחוש הבנוי על התפיסה, שהכפרה מכפרת באופן אוטומטי, ללא תשובה מצד האדם.

אלא שהרמב"ן חשש כנראה למה שחששו הנביאים, משמואל שאמר "הנה שמוע מזבח טוב להקשיב מחלב אילים" ועד ישעיהו שאמר "למה לי רוב זבחיכם", דהיינו שהקרבן עלול להיתפס ע"י מקריביו באמת כפעולה אוטומטית ללא שינוי בנפשו של המקריב. מיהו הנביאים, עם כל בקורתם על תפיסה מסולפת זו, לא שללו את עצם הקרבת הקרבן, ולא מצינו בדבריהם רמז לביטול מצוה זו. אדרבה, כוונתם היתה לטהר את תפיסתם של המקריבים את הקרבן ולא לבטל את המצוה, חלילה.

וצריך לומר שהרמב"ן סבר שיש לחלק בין מצוה לבין מנהג. מצוה, גם אם היא מתפרשת שלא כהלכה ע"י האדם, אין מקום לבטלה אלא עלינו לתקן ולהעלות את האדם לרמתה של המצוה. ובר מן דין, שומר מצוה לא ידע דבר רע וישרים דרכי ה' צדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו

בם. אך מנהג איננו כן, אם מנהג עלול להביא לדעות נפסדות יש לבטלו, וכמש"כ.

וא"כ בימינו שפחת החשש לדעות נפסדות, חזר המנהג לחיובו ולתוקפו אליבא דכו"ע, ואין מקום להיפטר ממנו.

(אך אם באמת יש חזרה בציבור לאמונות תפלות יש לחוש לד' הרמב"ן וצ"ע.)

ב. הדרך לקיום המנהג היום

מיהו טענה אחת במקומה עומדת, שכיום אין אפשרות לקיים את המנהג בצורתו המקורית, משום שאין במקום שוחט, ונשותינו אינן רגילות למרוט עופות במו ידיהן ואינן יודעות לפותחן בעצמן, אלא קונות עופות מוכנים. וא"כ יש מקום לפטור מהמנהג מצד חוסר אפשרות לקיימו, ומדין אונס רחמנא פטריה.

אך מצינו ששני דינים הם בכפרה. הדין הראשון שאמרנו, דרך הקרבן, המסמל לאדם מה שצריך לקרות לו ולעוררו לתשובה. והב', כמש"כ הרא"ש והמרדכי בשם הגאונים מדין צדקה לתת את הכפרות או את פדיונן לצדקה.

ובאמת גם הדין השני יש בו מדין קרבן, דהנה אמרו חז"ל במס' ב"ב (ט' א') שבזמן שביהמ"ק קיים אדם שוקל שקלו ומתכפר לו, משחרב המקדש מה יעשה אדם ויתכפר לו יתן לצדקה, ובמס' סוכה (מ"ט ב') גדולה צדקה מן הקרבנות. והטעם נלענ"ד עפמש"כ באבני נזר (יו"ד סי' קנ"א קונטרס ברית אחים) שבכל קרבן יש חיוב להוציא ממונו, והוצאה זו אף היא מכפרת. עיי"ש שהביא ראיות משבועות סופ"ק דאין הכהנים מתכפרים בשעיר העם משום שאינו ממונם (וצ"ל שזה שהכהנים מתכפרים בפרו של אהרן אע"פ שאינו בא מממונם י"ל מכיון שהם מגדלים את אהרן מממונם יש להם חלק בממון זה), ומכריתות (כ"ז א'). וכן יש להביא ראיה מזה שאין קרבן בא אלא מן החולין. משמע שצריך להוציא הוצאה כספית מיוחדת עבור הקרבן. וכן יש להביא ראיה מזה שאין פטור קים ליה בדרבה מיניה בקרבן וכמש"כ התוס' בפסחים (כ"ט ע"א ד"ה ר' נחוניא) על המשנה בשבת (צ"ד ב') שאם הזיד בכלי ושגג באוכלין חייב קרבן למרות שחייב מיתה. למרות שהעונש החמור פוטר את העונש הקל, אולם בקרבן מדובר בהוצאה כספית שאין לה תמורה אחרת וא"א לפוטרה ע"י העונש החמור יותר. והטעם נלענ"ד עפמש"כ התוס' בכתובות (ל' ב' ד"ה זר) שאין פטור קים ליה בדרבה מיניה בכפרה, כגון בחיוב קרן וחומש לאוכל תרומה בשוגג, משום שאין לכפרה מחילה. והסבר הדברים הוא משום שקים ליה בדרבה מיניה אינו פטור בעצם אלא רק סילוק מן התביעה. וכדאמרינן בב"מ (צ"א א') "אתנן אסרה תורה אפילו בא על אמו", וכמש"כ רש"י שחייב לצי"ש, כי פטור קים ליה בדרבה מיניה הוא רק סילוק התביעה, שמאחר ונידון בדיני נפשות א"א לתובעו גם בדיני ממונות, אך הוא מצד עצמו חייב לשלם את הממון. וזה החילוק שבין כפרה לבין תשלומין אחרים, שכפרה לא ניתנה למחילה, דכל תשלומי הממון סיבתם היא תביעת הזולת, הניזק או המלוה, הפועל והאומן והמוכר, כל אלו תובעין את המגיע להם וזוהי הסיבה לחיובו של המזיק, הלווה, והשוכר, והלוקח, וממילא כשהתובע מוחל על תביעתו נפטר הנתבע מלשלם. ובקים ליה בדרבה מיניה מסתלקת התביעה הממונית. לא כן כפרה, סיבתה אינה תביעת הזולת, אלא להיפך, תביעת הזולת נובעת מחיובו של המתכפר, ולכן אין מחילה יכולה להועיל בכפרה. ומאחר שקים ליה בדרבה מיניה יסודו בסילוק התביעה, רק במקום שהחיוב נובע מתביעה יש פטור קים ליה בדרבה מיניה, אך במקום שהחיוב נובע מהמתכפר ולא מהתביעה, חיובו חל בכל מקרה, גם בהעדר תביעה, ולכן קים ליה בדרבה מיניה לא פוטר כפרה. נמצא איפוא שחיוב התשלום של הכפרה הוא חיוב מהותי המוטל על המתכפר ואין לו דרך להפטר ממנו.

ועיין רש"י (מנחות ק"י א') על דברי הגמרא: "לא לרצוני אתם זובחים אלא לרצונכם אתם זובחים", ופירש"י (ד"ה לרצונכם) "לצורך עצמכם

לקיים מצותי שתהא כפרה לכם בכך". זהו יסוד הכפרה, לרצונכם ולא לרצוני.

וא"כ נמצא שחיוב קרבן, שהוא חיוב כפרה, מחייב הוצאה כספית מהמתחייב ולא רק חיוב תשלומין, דהיינו שהקרבן יוקרב על שמו, אלא שהוא יקדיש את הקרבן מממונו, וזוהי כפרתו. ואע"פ שאחר יכול להקדיש קרבן כדי שזה יתכפר, כבר הוכיח שם האב"נ שהכוונה היא שעי"כ נחשב המקדיש כאילו מזכה את המתכפר בממונו, והמתכפר כאילו הוציא ממון משלו עבור כפרתו. יעו"ש. (מיהו עיין קצוה"ח [סי' ת"ו ס"ק ד'] שהמוכר שלמים מכר רק את בשר השלמים אך הבעלים הראשונים מתכפרים בו אע"פ שע"י המכירה חזר אליו כספו וכאילו לא הוציא ממון עבור הקרבן. ומשמע שהמתכפר אינו צריך להוציא ממון מכיסו לצורך הכפרה, וצ"ע ועי' להלן סי' ק"ז.)

וכן בצדקה החיוב אינו רק שהעני יקבל, אלא שהעשיר יתן. יותר ממה שעושה העשיר עם העני, עושה העני עם העשיר, וזהו יסוד הכפרה שבצדקה. (ובמק"א הארכנו בגדר הצדקה, על שני דיניה אלו, ואכמ"ל.)

ונמצא איפוא שבמנהג הכפרות יש שני דברים, הוצאה כספית לצדקה, ושחיטת התרנגול לרמוז למה שעלול לקרות לאדם, ובשניהם צריך האדם להוציא ממון מכיסו כדי לצאת בהם ידי חובה כהלכה. ובמקום שאינו יכול לשחוט את התרנגול אינו יכול לצאת בו ידי חובת הדמיון לקרבן שיש בכפרות, אך עדיין יכול לצאת בו ידי חובת הצדקה. ואה"נ יכול לצאת גם בכסף גרידא, אך לכתחילה רצוי שיקיים את המנהג בצורתו המקורית עד כמה שאפשר, ויראה בתרנגול נפש תחת נפש. ולכן נראה לענ"ד שאע"פ שאין לנו יכולת לשחוט את התרנגול בו ביום ולאוכלו, אפשר להשיג את מטרת המנהג גם עפ"י תנאינו, אם יש באפשרותו של אדם להשיג תרנגול חי. וכך יעשה: בערב יום כיפור או בעשרת ימי תשובה יקח אדם תרנגול, ויאמר עליו את הפסוקים ויסובבנו מעל ראשו כנהוג ויאמר: תמורת זה התרנגול ילך לצדקה ואנו ניכנס לחיים טובים. ויחשוב בלבו, או אפילו יאמר בקול, שהרי סו"ס תרנגול זה סופו שחיטה, וכל מה שבעליו מגדלין אותו ומפטמין אותו אינו לטובתו, אלא לשוחטו ולמוכרו, כך כביכול אנחנו מפטמים את עצמנו, וגורפים מהנאות העולם הזה מלוא חפנינו, בהיתר ובאיסור, בחשבון ובלא חשבון, אך גם סופנו כסופו של התרנגול הזה, אם לא נעשה תשובה ונרבה בצדקה, ולא נאמר אלקינו למעשה ידינו, אלא נכיר מה חובתנו בעולמנו, לעשות את רצון ה' ולהיטיב עם הבריות, ופדיון זה (שבעצם שלו הכל וממנו נתנו לו) ילך לצדקה ואנו ניכנס לחיים טובים.

ולאחר מכן יחזיר התרנגול למקומו, ויתן תמורת התרנגול כמספר בני הבית לצדקה.

ובמקום שאין אפשרות להשיג תרנגול חי יסתפק בכפרה ע"י צדקה, שיסובב את הכסף על ראשו ויאמר את הנוסח הנהוג ובמקום: "זה התרנגול ילך לשחיטה" יאמר: "זה הכסף ילך לצדקה".

סימן פ

שתיה לחולה ביום הכיפורים

ראשי פרקים

שאלה
א. שתיית מים פגומים
ב. עיקר הצום השביתה מאכילה ושתיה
ג. עיקר הצום איסור הנאת גרונו
מסקנה
הערה